

Rozdział I. Przepadek i konfiskata mienia w ujęciu historycznym w Polsce oraz w standardach międzynarodowych

§ 1. Przepadek w świetle porządków prawnych państw zaborczych

Geneza prawa karnego wskazuje, że obok siebie funkcjonowały dwa pojęcia środków prawnych dotyczących pozbawienia sprawców owoców (*products sceleris*) i narzędzi przestępstwa (*instrumenta sceleris*), tj. przepadek i konfiskata. Z wyjątkiem KK32, zarówno w ustawodawstwie, jak i w piśmiennictwie określenia te stosowane były zamiennie¹. Na gruncie ustawowym wyraźne rozróżnienie obu środków prawnych nastąpiło dopiero w KK69.

Kara pozbawienia sprawcy przestępstwa uzyskanej w ten sposób korzyści majątkowej już na początku XII w. miała charakter kary dodatkowej, powiązanej z karą śmierci i proskrypcji². Istota kary konfiskaty polegała na przejęciu przez państwo całości lub części majątku skazanego. W późniejszych wiekach konfiskata była już stosowana jako kara samoistna, aż do XIX w., kiedy przyjęła postać przepadku poszczególnych przedmiotów stanowiących narzędzia i owoce przestępstwa. W doktrynie i w literaturze zaczęto stopniowo coraz bardziej krytycznie odnosić się do klasycznej konfiskaty całości lub części majątku. Sądzono, że kara ta w zbyt szerokim zakresie dotyka inne, związane ze sprawcą osoby (w szczególności osoby bliskie). Znalazła ona wyraz m.in. w obowiązujących na ziemiach polskich kodyfikacjach państw zaborczych.

W momencie odzyskania przez Polskę niepodległości moc obowiązującą na terytorium kraju miały następujące regulacje: Kodeks Tagancewa, StGB, austriacka ustawa o zbrodniach, występkach i przekroczeniach, węgierski KK z 29.5.1878 r. Najszerszy zasięg na ziemiach polskich miał Kodeks Tagancewa,

¹ K. Postulski, M. Siwek, Przepadek w polskim prawie karnym, Kraków 2004, s. 19.

² *Ibidem*, s. 19.

który został uchylony w art. 3 Przepisów Przechodnich z 19.8.1917 r. do Kodeksu karnego, uchwalonych przez Tymczasową Radę Stanu Królestwa Polskiego³. Obowiązujący katalog kar został zastąpiony nowym, gdzie wymieniono następujące kary:

- 1) karę śmierci;
- 2) zamknięcie w ciężkim więzieniu;
- 3) zamknięcie w twierdzy;
- 4) zamknięcie w więzieniu;
- 5) osadzenie w areszcie;
- 6) karę grzywny.

Do kar dodatkowych nie został wówczas zaliczony przepadek rzeczy. Uregulowany został on tuż po przepisach o karach dodatkowych, stąd też pojawiły się wątpliwości czy stanowi on karę dodatkową, czy też swego rodzaju środek ochronny lub zabezpieczający. Kodeks Tagancewa przewidywał przepadek wszystkich przedmiotów objętych zakazem wyrobu, sprzedaży, posiadania lub przechowywania, pod warunkiem że należały one do sprawcy lub uczestnika. Drugą kategorię przedmiotów, które ulegały przypadkowi, stanowiły rzeczy, które służyły do popełnienia przestępstw oraz inne przedmioty, o ile wynikało to z ustawy. Na podstawie art. 38 Kodeksu Tagancewa przepadek mógł zostać orzeczony również tytułem środka zabezpieczającego w wypadkach uniewinnienia oskarżonego lub zwolnienia go od kary oraz w razie umorzenia lub wstrzymania dochodzenia karnego. W świetle obowiązującej na ziemiach zaboru austriackiego ustawy karnej o zbrodniach, występkach i przekroczeniach, przepadek stanowił karę za występki i wykroczenia, łączoną z aresztem lub grzywną. Obejmował on: „towary, rzeczy sprzedane i narzędzia”. W ustawie przewidziano szczególną regulację w zakresie przypadku podarunku lub jego równowartości za zbrodnie łapownictwa i nakłonienia do nadużycia władzy urzędowej. Przedmioty podlegające przypadkowi przechodziły na własność Skarbu Państwa, zasilając tym samym: domy poprawy, domy pracy przymusowej i zakłady wychowawcze.

Z kolei StGB przewidywał przepadek przedmiotów będących wytworem zbrodni lub występku z winy umyślnej lub narzędzi, które były użyte lub przeznaczone do popełnienia takich przestępstw, pod warunkiem że stanowiły własność sprawcy lub uczestnika.

³ Dz.Urz. Departamentu Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu z 1917 r. Nr 1, poz. 6.

§ 2. Przepadek i konfiskata w okresie obowiązywania rozporządzenia z 11.7.1932 r. – Kodeks karny

Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 r. wiązało się koniecznością uporządkowania przepisów prawa funkcjonujących przed tą datą, w ramach trzech różnych systemów zaborczych. Unifikację prawa karnego w nowym Państwie Polskim rozpoczęto w wielu gałęziach prawa, w tym również prawa karnego. Pierwszą polską dwudziestowieczną kodyfikacją karną był KK32. W literaturze nazywany jest czasami Kodeksem Makarewicza – z uwagi na wkład *J. Makarewicza* wniesiony w opracowanie założeń kodeksu jako Prezesa Sekcji Prawa Karnego Komisji Kodyfikacyjnej. Do chwili wejścia KK32 w życie, instytucja przepadku obecna była w kilku aktach prawnych regulujących szczególną, wyspecjalizowaną problematykę. Wymienić należy:

- 1) dekret z 8.2.1919 r. o miarach⁴;
- 2) rozporządzenie Prezydenta RP z 22.3.1928 r. o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych⁵;
- 3) rozporządzenie Prezydenta RP z 22.3.1928 r. o dozorze nad artykułami żywności i przedmiotami użytku (Dz.U. Nr 36, poz. 343 ze zm.).

Kodeks KK32 obejmował kary zasadnicze i kary dodatkowe. Katalog kar zasadniczych zawarty w art. 37 KK32 miał charakter enumeratywny i obejmował: karę śmierci, więzienie, areszt i grzywnę. Karami dodatkowymi były: utrata praw publicznych, utrata obywatelskich praw honorowych, utrata prawa wykonywania zawodu, utrata praw rodzicielskich lub opiekuńczych, przepadek przedmiotów majątkowych i narzędzi oraz ogłaszanie wyroku w pismach. Katalog praw dodatkowych zawarty był w art. 44 KK32. Wszystkie kary dodatkowe, z wyjątkiem przepadku, miały charakter niemajątkowy. Według założeń KK32 kary zasadnicze miały być orzekane jako samoistna reakcja karna za popełnione przestępstwo, natomiast kary dodatkowe miały być ich dopełnieniem, orzekanym obok nich. Nic nie stało na przeszkodzie, aby sąd, wydając wyrok za popełnione przestępstwo, równocześnie orzekł wszystkie kary dodatkowe, wymienione w art. 44 KK32, o ile zachodziły ku temu konieczne warunki i ze względu na indywidualne cechy danego wypadku, sąd uznał to za celowe⁶. Obok kar zasadniczych i dodatkowych reakcję karną na popełnianie

⁴ T.j. Dz.U. z 1928 r. Nr 72, poz. 661 ze zm.

⁵ Dz.U. Nr 39, poz. 384 ze zm.

⁶ *M. Siewierski*, Kodeks karny i prawo o wykroczeniach. Komentarz, Warszawa 1958, s. 89.

przestępstwa tworzyły tzw. skutki zasądzenia, które oddziaływały z mocy samego prawa, po wydaniu wyroku skazującego. Nie występowały one jednak w KK32, a w ustawach szczególnych. Uznanie określonej sankcji za karę zasadniczą, dodatkową lub skutek skazania oparte było na kryterium formalnym, wyrażonym w decyzji ustawodawcy. W ocenie *J. Makarewicza* ta sama dolegliwość w różnych ustawach, a nawet w tej samej ustawie, mogła być raz karą zasadniczą, raz karą dodatkową, a raz skutkiem zasądzenia⁷. W KK32 obok kar zasadniczych i dodatkowych funkcjonowały środki zabezpieczające, wśród których znajdował się przepadek przedmiotów. Orzecznictwo z tamtego okresu jednoznacznie wskazywało, że wyliczenie kar dodatkowych i środków zabezpieczających (w art. 79–85 KK32) nie wyłączało zastosowania innych jeszcze postaci kar i środków zabezpieczających przewidzianych w ustawach szczególnych. W ówczesnym piśmiennictwie i literaturze prawniczej karę dodatkową w postaci przepadku przedmiotów majątkowych i narzędzi nazywano zamiennie konfiskatą lub konfiskatą częściową⁸. Na gruncie KK32 przepadek przedmiotów majątkowych i narzędzi był karą dodatkową o charakterze fakultatywnym. Analizując art. 50 KK32 stwierdzić należy, że przepadek dotyczył zarówno owoców przestępstwa w postaci przedmiotów pochodzących bezpośrednio lub pośrednio z czynu zabronionego, jak również narzędzi, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia przestępstwa. Możliwe było orzeczenie przepadku przedmiotów majątkowych zakupionych za pieniądze pochodzące z kradzieży albo też za pieniądze uzyskane w wyniku sprzedaży przedmiotów skradzionych. Zgodnie z ówczesnym piśmiennictwem za narzędzia popełnienia przestępstwa uznawano środki służące do dokonania lub przynajmniej usiłowania tego przestępstwa, które było przedmiotem osądzenia. Art. 50 KK32 nie dotyczył narzędzi, które były jedynie zdadne do popełnienia przestępstwa, ale nie służyły i nie były przeznaczone do jego popełnienia. Przepadek jako kara dodatkowa nie mógł być orzeczony jedynie na podstawie art. 85 KK32 tytułem środka zabezpieczającego⁹. Stosownie do treści art. 50 § 2 KK32 jeżeli przedmioty nie stanowiły własności sprawcy czynu zabronionego, to ich przepadek sąd orzekał wyłącznie w przypadkach wskazanych w ustawie. Wówczas omawiany środek prawny stanowił przepadek pieniędzy, papierów i znaków wartościowych, które zostały podrobione lub przerobione albo z których usunięto znaki umorzenia, albo podrobionych lub

⁷ *J. Makarewicz*, Kodeks karny z komentarzem, Lwów 1935, s. 145.

⁸ *K. Postulski, M. Siwek*, Przepadek, s. 19.

⁹ *J. Makarewicz*, Kodeks karny, s. 154–155.

przerobionych narzędzi mierniczych, jak również środków technicznych służących lub przeznaczonych do takiego podrobienia lub przerobienia (art. 186 KK32). Wyjątki występowały również w ustawach szczególnych, np. konfiskata broni i narzędzi łowieckich, choćby należały do osoby trzeciej. Orzeczenie przepadku przedmiotów, które nie należały do sprawcy, miało charakter profilaktyczny, co zbliżało w tej sytuacji tę karę dodatkową do środka zabezpieczającego. Podobnie postrzegał normę art. 50 § 2 KK32 J. Makarewicz, który napisał, że „przepadek przedmiotów nienależących do sprawcy (zasądzonego) nie stanowi kary dodatkowej, gdyż przepadek nie dotyka mienia osoby zasądzonej, jest to swoisty środek zabezpieczający na wzór art. 85 KK, albo też akt czysto administracyjny z dziedziny postępowania karnego”¹⁰. Zgodnie z treścią art. 50 § 3 KK32 odebrane przedmioty majątkowe były przelewane do Skarbu Państwa i przeznaczane na potrzeby zakładów karnych, poprawczych i zabezpieczających, chyba że ustawy lub umowy międzynarodowe zawierały odmienne uregulowania. Przejęcie własności przedmiotu przez Skarb Państwa następowało wraz z uprawomocnieniem się wyroku¹¹. W trakcie obowiązywania KK32 w orzecznictwie SN wystąpił problem orzekania przepadku rzeczy stanowiących dowody rzeczowe. Podkreślano, że co prawda art. 44 lit. e oraz art. 50 KK32 jednoznacznie wskazują, że każde orzeczenie o przepadku przedmiotów majątkowych oraz narzędzi stanowiących przedmiot przestępstwa stanowi istotnie karę dodatkową, która powinna być orzeczona w wyroku, to jednak w myśl art. 330 ust. 1 KPK32 sąd mógł orzekać o dowodach rzeczowych, o ile tego nie uczynił w wyroku, także za pomocą postanowienia na posiedzeniu niejawnym. Zastosowanie przez sąd tej normy prawnej uzasadnione było zwłaszcza w sytuacji gdy z okoliczności sprawy wynikało, że ulegające przepadkowi przedmioty majątkowe były przedmiotem przestępstwa i jednocześnie stanowiły dowód rzeczowy w sprawie, przy czym co do własności tego dowodu nie wyłaniały się żadne wątpliwości¹². Na gruncie KK32 przepadek – jako środek zabezpieczający – mógł zostać orzeczony na podstawie art. 85 KK32 wobec sprawcy czynu zabronionego pod groźbą kary, który został uznany za nieodpowiedzialnego lub nieulegającego karze, albo jeżeli postępowanie umorzono. W świetle ówczesnego orzecznictwa SN przepadek mógł być orzeczony tytułem środka zabezpieczającego, kiedy nie mógł być skazany sprawca czynu zabronionego przez ustawę karną z powodu nieodpowiedzial-

¹⁰ *Ibidem*, s. 155.

¹¹ S. Śliwiński, *Prawo karne*, Warszawa 1946, s. 455.

¹² Zob. wyr. SN z 28.7.1960 r., V K 595/60, OSNCK 1961, Nr 2, poz. 23.

ności ze względu na niedojrzały wiek lub niepoczytalność, z powodu zwolnienia go od odpowiedzialności ze względu na okoliczności zasze po popełnieniu przestępstwa (w szczególności przedawnienie ścigania lub wyrokowania albo czynny żal), bądź też z powodu niektórych przyczyn przewidzianych w prawie procesowym. Przepis art. 85 KK32 nie mógł być stosowany w sprawach, w których zachowanie się sprawcy czynu zabronionego pozbawione było cech bezprawności. Jako przykład można podać działania w obronie koniecznej. Orzekanie przepadku przedmiotów majątkowych i narzędzi przy wykroczeniach możliwe było tylko w przypadkach wskazanych w przepisach prawa o wykroczeniach¹³. W okresie międzywojennym, a także tuż po wojnie, pozbawienie sprawców czynów zabronionych narzędzi popełnienia przestępstwa i przedmiotów pochodzących z przestępstwa występowało, obok KK32, w różnorodnych postaciach w wielu aktach prawnych. Charakter przepadku jako kary dodatkowej wzbudzał pośród teoretyków oraz praktyków prawa duże wątpliwości. W okresie powojennym prawo karne uległo głębokim przeobrażeniom, choć formalnie nadal obowiązywał KK32. Wiele spośród wydanych w latach 40. XX w. dekretów przewidywało karę, polegającą na pozbawieniu sprawcy całego mienia, odpowiadającą przedmiotowo konfiskacie, i nazywanej przepadkiem mienia. Do najważniejszych dekretów, zawierających ten środek karny, należały: dekret z 31.8.1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców narodu polskiego¹⁴, dekret PKWN z 23.9.1944 r. – Kodeks karny Wojska Polskiego¹⁵, dekret PKWN z 25.10.1944 r. o zwalczaniu spekulacji i lichwy wojennej¹⁶, MKK, dekret z 16.11.1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa¹⁷. Wymienione dekrety miały mocno represyjny charakter oraz stanowiły instrument służący władzy ludowej do realizacji określonych celów politycznych i gospodarczych. Stosowanie kary przepadku mienia wykorzystywane było jako narzędzie ekonomicznego osłabienia klasy średniej. W przypadku MKK w razie wymierzenia kary śmierci lub dożywotniego więzienia oraz w razie skazania z art. 1 § 3 i art. 16 § 1 MKK sąd był obowiązany do orzeczenia przepadku całego majątku. W razie wymierzenia kary więzienia orzeczenie przepadku

¹³ Rozporządzenie Prezydenta RP z 11.7.1932 r. – Prawo o wykroczeniach (Dz.U. Nr 60, poz. 572 ze zm.) (nie obowiązuje).

¹⁴ T.j. Dz.U. z 1946 r. Nr 69, poz. 377 ze zm. – tzw. dekret sierpniowy (nie obowiązuje).

¹⁵ T.j. Dz.U. z 1957 r. Nr 22, poz. 107 ze zm. (nie obowiązuje).

¹⁶ Dz.U. Nr 9, poz. 49 ze zm. (nie obowiązuje).

¹⁷ Dz.U. Nr 53, poz. 300 ze zm. (nie obowiązuje).

było fakultatywne i od uznania sędziego zależało, czy przepadek obejmie całość majątku, czy tylko określony przedmiot majątkowy. W dniu 22.10.1947 r. został wydany dekret o przepadku majątku¹⁸. W prawie karnym PRL nastąpiło zróżnicowanie ochrony mienia społecznego i prywatnego, które wyrażało się w szerokich możliwościach orzeczenia konfiskaty wobec sprawców czynów atakujących mienie społeczne. Potwierdzają to wydane na początku lat 50. XX w. dekrety rozszerzające zakres pozbawiania sprawców majątku, zawarte m.in. w dekretach z 4.3.1953 r.: o wzmożeniu walki z produkcją złej jakości¹⁹, o ochronie interesów nabywców w obrocie handlowym²⁰, ochronie własności społecznej przed drobnymi kradzieżami²¹ oraz o wzmożeniu ochrony własności społecznej²². Innym aktem prawnym przejawiającym tendencję zaostrożenia represji karnej, w którym przewidziano karę konfiskaty, była ustawa z 21.1.1958 r. o wzmożeniu ochrony mienia społecznego przed szkodami wynikającymi z przestępstwa²³. Zgodnie z tą ustawą sąd orzekał przepadek majątku w całości lub części jako karę dodatkową w wypadku gdy wyrządzona z winy sprawcy szkoda w mieniu społecznym przekraczała 50 000 zł, a przestępstwo popełnione było z chęci zysku. Z kolei jeżeli szkoda w mieniu społecznym była mniejsza, to orzeczenie przepadku majątku w całości lub w części miało charakter fakultatywny. Nowy model ochrony mienia społecznego został wprowadzony ustawą z 18.6.1959 r. o odpowiedzialności karnej za przestępstwo przeciw własności społecznej²⁴. Zadaniem obu ustaw była intensyfikacja ochrony mienia społecznego. W latach 40. i 50. XX w. sądy orzekały konfiskaty głównie wobec dwóch kategorii osób: przeciwników politycznych władzy ludowej oraz sprawców faszystowsko-hitlerowskich zbrodni.

¹⁸ Dz.U. Nr 65, poz. 390 ze zm. (nie obowiązuje).

¹⁹ Dz.U. Nr 16, poz. 63 ze zm. (nie obowiązuje).

²⁰ Dz.U. Nr 16, poz. 64 ze zm. (nie obowiązuje).

²¹ Dz.U. Nr 17, poz. 68 ze zm. (nie obowiązuje).

²² Dz.U. Nr 17, poz. 69 ze zm. (nie obowiązuje).

²³ Dz.U. Nr 4, poz. 11 ze zm. (nie obowiązuje).

²⁴ Dz.U. Nr 36, poz. 228 ze zm. – tzw. ustawa czerwcowa (nie obowiązuje).

§ 3. Przepadek i konfiskata w okresie obowiązywania ustawy z 19.4.1969 r. – Kodeks karny

Podobnie jak w KK32, w KK69 ustawodawca wyróżnił dwa rodzaje sankcji karnych: kary zasadnicze oraz kary dodatkowe. W stosunku do poprzedniej kodyfikacji zmianie uległ katalog kar zasadniczych – obecny po zmianie w art. 30 KK69. Jako kary zasadnicze wymieniono: pozbawienie wolności, ograniczenie wolności oraz grzywnę (§ 1), a karę śmierci ujęto – jako karę zasadniczą o charakterze wyjątkowym – przewidzianą za najcięższe zbrodnie (§ 2). Stosownie do treści art. 30 § 3 KK69 za czyn zabroniony zagrożony karą śmierci oraz w innych przewidzianych w ustawie wypadkach sąd mógł orzec karę zasadniczą dożywotniego pozbawienia wolności albo 25 lat pozbawienia wolności. Katalog kar dodatkowych pierwotnie zawierał siedem rodzajów kar: pozbawienie praw publicznych, pozbawienie praw rodzicielskich lub opiekuńczych, zakaz zajmowania określonych stanowisk, zakaz wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności, zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych lub innych pojazdów, konfiskatę mienia, przepadek rzeczy, podanie wyroku do publicznej wiadomości w szczególny sposób. Analogicznie jak w przypadku KK32 wyliczenie kar dodatkowych nie wyłączało możliwości orzeczenia innego rodzaju kary dodatkowej, jeżeli jej zastosowanie przewidywała ustawa szczególna. Sąd mógł orzec jednocześnie dwie lub więcej kar dodatkowych, jeżeli zachodziły przesłanki do ich zastosowania. Wobec sprawcy przestępstwa przy orzekaniu kary towarzyszyły, podobnie jak w poprzedniej kodyfikacji, tzw. ustawowe skutki skazania, czyli dolegliwości, które nie były oznaczane w orzeczeniu, lecz wynikały z mocy samego prawa²⁵. Spośród kar majątkowych najbardziej dotkliwą karą o charakterze typowo represyjnym była konfiskata, której obecność w systemie kar uzasadniano względami prewencji ogólnej. Konfiskata mienia na gruncie KK69 występowała jako kara dodatkowa, orzekana fakultatywnie. Mogła ona zostać orzeczona obok każdego rodzaju kary zasadniczej, nie wyłączając kary grzywny, gdyż konfiskata dotyczyła majątku stanowiącego własność sprawcy w chwili wydania orzeczenia, chociażby nieprawomocnego, grzywna zaś mogła być ściągnięta także z majątku przyszłego lub przyszłych zarobków sprawcy²⁶. Sąd orzekał konfiskatę ca-

²⁵ K. Mioduski, w: J. Bańia, K. Mioduski, M. Siewierski, Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 1977, s. 144.

²⁶ *Ibidem*, s. 160.

łości albo części mienia w przypadku skazania za zbrodnię przeciwko podstawowym interesom politycznym lub gospodarczym PRL oraz w razie skazania za zbrodnię zagarnięcia mienia społecznego znacznej wartości (tzw. konfiskata obligatoryjna na podstawie art. 46 § 1 KK69). W jednym z wyroków SN stwierdził, że obok zwiększenia dolegliwości kary, „pozbawienie sprawcy materialnych korzyści odniesionych z popełnienia przestępstwa i odebranie dóbr materialnych, których zdobycie było celem jego działania, określając zaś rozmiary tej kary, sąd powinien zachować rozsądną proporcję pomiędzy wartością zagarniętego mienia a wartością mienia podlegającego konfiskacie oraz mieć także na względzie wysokość przypadającego odszkodowania pieniężnego”²⁷. Z kolei w innym orzeczeniu SN wskazał, że orzekając karę konfiskaty za zagarnięcie mienia społecznego sądy powinny dążyć do pełnego pozbawienia sprawców korzyści majątkowej wynikłej z przestępstwa, uwzględniając fakt, że sprawca skazany zostaje także na karę pozbawienia wolności i karę grzywny (zasada integracji kary)²⁸. W art. 46 § 2 KK69 przewidziana była możliwość orzeczenia konfiskaty całości lub części mienia w razie skazania na karę pozbawienia wolności za inne przestępstwo w celu popełniania korzyści majątkowej, tzw. konfiskata fakultatywna. Zarówno w przypadku obligatoryjnej, jak i fakultatywnej konfiskaty, to od uznania sądu zależało, czy konfiskacie podlegała część, czy całość mienia sprawcy. W jednym z orzeczeń SN podniósł, że konfiskata całości mienia sprawcy powinna być orzekana głównie wtedy, gdy z okoliczności faktycznych wynika, że całość lub przeważająca część mienia sprawcy została uzyskana z danego przestępstwa²⁹. Stosownie do art. 47 § 1 KK69 konfiskata obejmowała mienie należące do sprawcy w chwili wydania wyroku, chociażby nieprawomocnego, przy czym nie musiało się ono w jakikolwiek sposób łączyć z popełnieniem przez sprawcę konkretnego czynu zabronionego. Orzeczenie konfiskaty mogło zatem dotyczyć mienia, które nie zostało nabyte ze środków pochodzących z przestępstwa, czy też mienia, które objęte było ustawową małżeńską wspólnością majątkową. Kara ta obejmowała mienie nieruchomości, ruchomości, wierzytelności oraz wszelkie prawa majątkowe. Orzeczenie konfiskaty wobec rzeczy głównej dotyczyło również przynależności. Nie było natomiast możliwe orzeczenie konfiskaty ułamkowej części całego mienia ani konfiskaty wszystkich nieruchomości lub wszystkich ru-

²⁷ Zob. wyr. SN z 22.10.1975 r., VI KRN 41/75, OSNPG 1976, Nr 5, poz. 40.

²⁸ Zob. wyr. SN z 3.10.1972 r., V KRN 339/72, OSNKW 1973, Nr 1, poz. 6.

²⁹ Zob. wyr. SN z 27.4.1974 r., V KR 93/74, Legalis.

chomości albo konfiskaty mienia do wysokości wyrządzonej szkody³⁰. Z uwagi na zawarte w art. 134 KKW69 domniemania, pojęcie majątku należącego do sprawcy uległo rozszerzeniu. W przypadku konfiskaty orzeczonej za przestępstwo popełnione w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub które wyrządziło szkodę w mieniu społecznym stosowano domniemanie, że do sprawcy czynu zabronionego należą rzeczy znajdujące się w samoistnym posiadaniu osoby dla niego bliskiej, jak również przysługujące tej osobie prawa majątkowe. Ponadto obowiązywało domniemanie, że rzeczy oraz prawa majątkowe, którymi skazany władał po orzeczeniu kary konfiskaty, należały do niego już w czasie popełnienia przestępstwa. W zakresie przedmiotów i praw majątkowych, które zostały wyłączone z konfiskaty, istniała odrębna regulacja prawna dotycząca wykonywania tej kary, łagodząca jej surowość. Część przedmiotów i praw majątkowych było wyłączonych spod konfiskaty na podstawie art. 161 KKW69, tak aby pozostawić skazanemu i jego rodzinie minimum niezbędne do egzystencji oraz zabezpieczyć prawa wierzycieli skazanego. Zgodnie z treścią art. 47 § 2 KK69 mienie, które zostało objęte konfiskatą, przechodziło na rzecz Skarbu Państwa z chwilą uprawomocnienia się wyroku. W przypadku orzeczenia kary w postaci konfiskaty części mienia sąd określał poszczególne przedmioty lub inne składniki mienia skazanego podlegające konfiskacie (art. 47 § 3 KK69). Kara dodatkowa w postaci przepadku rzeczy uznawana była z kolei w piśmiennictwie jako kara o charakterze zapobiegawczym. Miała na celu pozbawienie sprawcy korzyści odniesionych z popełnienia przestępstwa oraz możliwości powtórnego popełnienia przestępstwa za pomocą tych samych narzędzi³¹. Kara przepadku rzeczy została uregulowana w art. 48 KK69. Była to kara fakultatywna, z wyjątkiem przewidzianych w art. 48 § 4 KK69 wypadków, obligujących sąd do jej wymierzenia. Przepadek uregulowany w art. 48 § 1 KK69 dotyczył dwóch kategorii rzeczy: narzędzi lub innych przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia przestępstwa oraz przedmiotów pochodzących bezpośrednio lub pośrednio z przestępstwa. Zgodnie ze stanowiskiem SN zawartym w orzeczeniach z tamtego okresu, norma prawna zawarta w art. 48 § 1 KK69 wskazywała, że przepadek dotyczył jedynie narzędzi popełnienia przestępstwa umyślnego³². Za narzędzia lub inne przedmioty, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia przestępstwa, traktowano przedmioty umyślnie użyte w takim celu albo do niego świadomie przezna-

³⁰ K. Mioduski, w: J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, Kodeks karny, s. 161.

³¹ *Ibidem*, s. 163.

³² Zob. post. SN z 28.4.1998 r., II KKN 547/97, Prok. i Pr. 1998, Nr 10, s. 2.

zione. Zaliczano do nich przedmioty wytworzone specjalnie do posługiwania się nimi przy popełnianiu przestępstw, a także przedmioty „służące normalnie do godziwych celów”³³. Za przedmiot służący do popełnienia czynu zabronionego traktowano każdą rzecz, niekoniecznie wytworzoną w celu przestępczym, której użycie umożliwiało lub co najmniej ułatwiało sprawcy dokonanie przestępstwa albo jego poszczególnych stadiów³⁴. Za przedmioty pochodzące bezpośrednio z popełnienia przestępstwa uważano wówczas nie tylko rzeczy wytworzone w drodze czynu zabronionego, ale także rzeczy stanowiące korzyść uzyskaną z przestępstwa. Z kolei pod pojęciem przedmiotów pochodzących pośrednio z przestępstwa rozumiano rzeczy nabyte za pieniądze uzyskane z przestępstwa lub nabyte za pieniądze uzyskane ze sprzedaży rzeczy skradzionych, a także rzeczy pochodzące z zamiany za rzecz zagarniętą³⁵. Stosownie do treści art. 48 § 2 KK69 w razie skazania za przestępstwo polegające na naruszeniu zakazu wytwarzania, posiadania, obrotu lub przewozu określonych przedmiotów sąd mógł orzec przepadek tych przedmiotów. W przeciwieństwie do kary konfiskaty, kara dodatkowa przepadku rzeczy obejmowała jedynie przepadek rzeczy materialnych, oznaczonych co do tożsamości, nie dotyczyła natomiast rzeczy oznaczonych co do gatunku, wiarygodności i praw majątkowych. Obowiązywała wówczas zasada, że kara dodatkowa przepadku rzeczy, stanowiąc dolegliwość dla sprawcy przestępstwa, nie może równocześnie krzywdzić osoby trzeciej, będącej współwłaścicielem rzeczy lub osoby pokrzywdzonej³⁶. W przypadku gdy narzędzia lub inne przedmioty nie stanowiły własności sprawcy, ich przypadek możliwy był jedynie w wypadkach przewidzianych w ustawie. W ówczesnym orzecznictwie podkreślano, że nie można orzec przepadku przedmiotu objętego współwłasnością, jeżeli sprawcami nie są wszyscy współwłaściciele, a ustawa nie przewiduje orzeczenia przepadku przedmiotu niebędącego własnością sprawcy. Rzecz stanowiąca współwłasność mogła być przedmiotem przepadku jedynie wtedy, gdy wszyscy współwłaściciele – jako współsprawcy czynu przestępczego – skazani zostali jednym wyrokiem, z wyjątkiem rzeczy tego rodzaju, której przepadek można orzec bez względu na to, czyją stanowi własność³⁷. Przedmioty objęte przepadkiem, stosownie do treści art. 47 § 5 KK69, przechodziły na rzecz Skarbu Państwa wraz z uprawo-

³³ E. Zatyka, w: E. Gaziuk-Makaruk (red.), *Przepadek przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa*, Warszawa 2012, s. 49.

³⁴ Zob. wyr. SN z 11.4.1984 r., RNw 4/84, OSNKW 1984, Nr 11–12, poz. 113.

³⁵ K. Mioduski, w: J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny*, s. 164.

³⁶ Zob. wyr. SN z 27.5.1976 r., V KR 73/76, OSNPG 1977, Nr 4, poz. 25.

³⁷ Zob. wyr. SN z 21.12.1988 r., V KRN 266/88, OSNPG 1989, Nr 5, poz. 62.

mocnieniem się orzeczenia. Analogicznie jak w przypadku kodyfikacji karnej z 1932 r., w KK69 kara dodatkowa przypadku nosiła cechy środka o charakterze represyjno-prewencyjnym. Odmiennie w stosunku do uprzedniej kodyfikacji, KK69 przewidywał sytuacje, w których pewne kary dodatkowe, w tym również przepadek rzeczy, mogły zostać orzeczone nie tylko obok kary zasadniczej, ale także jako samoistne. KK69 wśród zasad stosowania instytucji nadzwyczajnego złagodzenia kary, określonych w art. 57 KK69, przewidywał odstąpienie od orzeczenia kary dodatkowej, chociażby orzeczenie jej było obowiązkowe. Oznaczało to, że w przypadku nadzwyczajnego złagodzenia kary sąd mógł odstąpić zarówno od wymierzenia przypadku rzeczy, jak i od konfiskaty. Kara dodatkowa mogła zostać również orzeczona zamiast kary zasadniczej. Zgodnie z art. 56 KK69 odstępując od wymierzenia kary sąd mógł orzec każdy rodzaj kary dodatkowej, pod warunkiem że zachodziły przesłanki do orzeczenia takiej kary. W przypadku odstąpienia od wymierzenia kary przepadek, jak i konfiskata, mogły zostać wymierzone samoistnie. Analogicznie jak w KK32, na gruncie omawianej kodyfikacji przepadek mógł być orzekany tytułem środka zabezpieczającego o charakterze prewencyjno-administracyjnym. Stosownie do treści art. 103 KK69, sąd mógł zastosować przepadek, jeżeli uznano, że sprawca dopuścił się czynu zabronionego w stanie niepoczytalności określonej w art. 25 § 1 KK69. Zgodnie z art. 104 KK69 przepadek jako środek zabezpieczający mógł zostać orzeczone, jeżeli społeczne niebezpieczeństwo czynu było znikome, a także w razie warunkowego umorzenia postępowania lub stwierdzenia, że zachodzi okoliczność wyłączająca ukaranie sprawcy czynu zabronionego. Przepadek rzeczy oraz konfiskata, poza Częścią ogólną KK69, występowały w licznych przepisach Części szczególnej tego Kodeksu oraz w licznych ustawach szczególnych (art. 28 ust. 2 BrońAmunU61). Regulacje te w sposób szeroki umożliwiały stosowanie wymienionych kar dodatkowych jako środków represji wobec przeciwników politycznych. Konfiskata mienia jako kara została usunięta z katalogu kar KK69 na podstawie art. 2 ustawy z 23.2.1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny i niektórych innych ustaw³⁸ z dniem 28.3.1990 r.

Zaznaczyć należy, że kara konfiskaty nie występuje w KK. Z kolei przepadek w obowiązującej kodyfikacji umieszczono w Rozdziale Va – Przepadek i środki kompensacyjne.

³⁸ Dz.U. z 1990 r. Nr 14, poz. 84 ze zm.

§ 4. Pozbawianie sprawców owoców przestępstwa w standardach międzynarodowych

1. Regulacje regionalne i uniwersalne w zakresie pozbawiania sprawców owoców przestępstwa

Począwszy od drugiej połowy XX w. przestępczość zaczęła być postrzegana jako zjawisko przekraczające granice państwowe, co też spowodowało zainteresowanie tym problemem społeczności międzynarodowej. Jediną formą reakcji na umiędzynarodowienie przestępczości musiało być zaangażowanie większej ilości państw w szukaniu środków na jej zwalczanie. Obecnie w walkę z przestępczością zorganizowaną zaangażowane są praktycznie wszystkie organizacje międzynarodowe, zarówno na poziomie uniwersalnym, jak i regionalnym. Bardzo ważną rolę na poziomie regionalnym odgrywa Rada Europy, natomiast na poziomie uniwersalnym ONZ. Skutkiem działalności obu organizacji są liczne konwencje, przyjęte pod ich auspicjami. W literaturze poświęconej prawu międzynarodowemu powszechnie przyjmuje się, że prawo Rady Europy jest częścią prawa międzynarodowego ogólnego i czasami uzupełnia, a nawet koryguje jego braki. Rodzi to skutek w postaci stanowienia przez Radę Europy regionalnego prawa międzynarodowego, tworzącego europejskie *ius communis*, pomagającego w harmonizacji prawa³⁹.

Z kolei ONZ od momentu powstania dominuje w dziedzinie kształtowania prawa powszechnego, stając się tym samym jednym z najważniejszych instrumentów międzynarodowej legislacji. Akty prawa międzynarodowego o uniwersalnym lub regionalnym charakterze dotyczą problemów związanych z globalizacją przestępczości, stając się tym samym częścią międzynarodowego prawa karnego⁴⁰. Współcześnie największym zagrożeniem dla stabilności porządku prawnego i bezpieczeństwa na świecie stały się m.in. takie zjawiska, jak terroryzm, przestępczość zorganizowana, pranie brudnych pieniędzy, korupcja czy nielegalny obrót środkami odurzającymi. Wymienione przestępstwa w ocenie społeczności międzynarodowej są przestępstwami globalnymi, nazy-

³⁹ F. Benoît-Rohmer, H. Klebes, Prawo Rady Europy. W stronę ogólnoeuropejskiej przestrzeni, Warszawa 2005, s. 138.

⁴⁰ M. Plachta, Status i pojęcie międzynarodowego prawa karnego, Prok. i Pr. 2009, Nr 5, s. 5–16.

wanymi również przestępstwami konwencyjnymi⁴¹. W literaturze kryminologicznej zwraca się uwagę na liczne zagrożenia związane z działalnością zorganizowanych grup przestępczych o zasięgu międzynarodowym. Najczęściej przestępczość nastawiona jest na maksymalny zysk z popełnianych czynów zabronionych. Wobec tego najbardziej kluczowym narzędziem walki z tego typu przestępczością musi być pozbawienie ich sprawców dochodów finansowych, jakie czerpią ze swojej działalności. Przepadek owoców i korzyści pochodzących z czynu zabronionego jako środek karny jest zasadniczym narzędziem służącym do realizacji tego zadania. Skutkiem orzeczenia przepadku jest utrata prawa własności przez sprawcę czynu zabronionego, wobec którego środek taki zastosowano, a w sytuacji kiedy prawo taką możliwość przewiduje również przez inne osoby, nawet gdyby dane dobra prawnie nie stanowiły własności sprawcy. Podkreślić należy, że akty prawa międzynarodowego statuują oraz chronią prawo do własności, które zalicza się do katalogu podstawowych praw człowieka. Przepadek uznaje się za sankcję karną, której istotą jest pozbawienie własności, lecz jest to własność o szczególnych cechach: zdobyta drogą przestępstwa lub służąca do jego popełnienia, zaangażowana w przestępczą działalność⁴². Szczególną rolę w tym zakresie odgrywa Protokół Nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 20.3.1952 r.⁴³. W art. 1 EKPCz zostało wprowadzone prawo każdej osoby fizycznej do poszanowania jej mienia oraz pojawia się w nim zastrzeżenie niemożności pozbawienia własności, chyba że w interesie publicznym i na warunkach przewidzianych ustawą oraz w zgodzie z podstawowymi zasadami prawa międzynarodowego. Z przepisu tego wynika, że jedynie akt prawny o randze ustawy może ingerować w prawo jednostki do własności. W piśmiennictwie dominuje stanowisko, że taką ingerencją jest orzeczenie przepadku składników majątkowych sprawcy czynu zabronionego, mających z tym czynem określony związek. Przepis art. 1 EKPCzprot11 odwołuje się do podstawowych zasad prawa międzynarodowego. Zasady te do tej pory nie zostały skatalogowane w jednym akcie prawnym o znaczeniu ogólnym ani też na użytek określenia standardów ingerencji państw w życie człowieka. Opinia międzynarodowa zdaje sobie jednak sprawę z zagrożenia pewnymi kategoriami przestępstw oraz z ich negatywnych skutków dla innych obywateli. Społeczność międzynarodowa doszła

⁴¹ L. Gardocki, *Zarys prawa karnego międzynarodowego*, Warszawa 1985, s. 117–128.

⁴² I. Rzeplińska, *Konfiskata mienia. Studium z historii polityki kryminalnej*, Warszawa 1997, s. 109.

⁴³ Dz.U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175 ze zm.

do wniosku, że skutecznym środkiem do zwalczania przestępczości na szeroką skalę, w tym przestępczości zorganizowanej, jest uderzenie w sferę finansową przestępców. Zaowocowało to na płaszczyźnie międzynarodowej uchwaleniem wielu aktów prawnych o znaczeniu regionalnym i uniwersalnym. Spośród porozumień przyjętych na forum regionalnym wymienić należy:

- 1) PranBPienK90;
- 2) Prawnokarną konwencję o korupcji z 27.1.1999 r.⁴⁴;
- 3) PranBPienK05.

Z kolei na płaszczyźnie uniwersalnej, pod auspicjami ONZ, przyjęto:

- 1) ZwalczenieŚrOdurzK;
- 2) ZwalczenieTerK;
- 3) MiędzynPrzestZorgK;
- 4) KorupcjaK.

Pierwszym aktem prawnym przyjętym w toku działalności Rady Europy, w którym zwrócono uwagę na problematykę przypadku korzyści pochodzących z przestępstwa, stała się PranBPienK90, przewidująca jako sankcję za pranie brudnych pieniędzy konfiskatę korzyści pochodzących z czynu zabronionego. Po części stanowi ona odniesienie do ZwalczenieŚrOdurzK, która wprowadziła karalność prania pieniędzy, jak również konfiskatę nielegalnie uzyskanych korzyści. Genezą przyjęcia PranBPienK90 było przekonanie, iż „walka z poważną przestępczością, która staje się coraz bardziej problemem międzynarodowym, wymaga użycia nowoczesnych i skutecznych metod na skalę międzynarodową” oraz „wiara, że jedna z tych metod polega na pozbawieniu sprawców dochodów z przestępstwa”. Założeniem twórców PranBPienK90 było wypracowanie skutecznego modelu współpracy międzynarodowej. Miało to nastąpić poprzez eliminację istotnych różnic występujących w systemach krajowych w zakresie pozbawiania przestępców zarówno instrumentów, jak i dochodów z działalności przestępczej, a także określenie etapów procedury karnej oraz wypracowanie zasad konfiskaty. Art. 2 PranBPienK90 zobowiązywał strony do przyjęcia wszelkich niezbędnych środków, w tym ustawodawczych, umożliwiających konfiskatę narzędzi, dochodów, mienia, którego wartość odpowiada tym kwotom. Z kolei art. 40 ust. 1 PranBPienK90 umożliwia państwom-stronom zgłoszenie zastrzeżeń, określających do jakich rodzajów przestępstw odnosić się będzie konfiskata oraz wskazanie kategorii przestępstw, z których dochody podlegają penalizacji w ramach przepisów o praniu pieniędzy. Zachowania przestępcze stosownie do przepi-

⁴⁴ Dz.U. z 2005 r. Nr 29, poz. 249 ze zm.

sów PranBPienK90 polegają na konwersji lub transferze mienia, ze świadomością, że stanowi ono dochód w celu zatajenia lub ukrycia nielegalnego źródła pochodzenia tego mienia lub udzielenia pomocy jakiegokolwiek osobie, która jest zaangażowana w popełnienie przestępstwa głównego, aby mogła ona uniknąć prawnych konsekwencji swoich działań. Ponadto zgodnie z PranBPienK90 zachowania przestępcze polegają również na zatajeniu lub ukryciu prawdziwej natury mienia, jego pochodzenia, miejsca położenia, dysponowania nim, faktów przemieszczania, własności lub innych praw jego dotyczących ze świadomością, że mienie stanowi dochód⁴⁵. Wskazać należy, że zakres przypadku mienia w analizowanym akcie prawa międzynarodowego został ujęty bardzo szeroko. Dochody zdefiniowano w nim jako każdą korzyść ekonomiczną pochodzącą z przestępstwa (art. 1 lit. a PranBPienK90). Korzyść stanowiło mienie każdego rodzaju: zarówno materialne, jak i niematerialne, ruchome i nieruchome, a także dokumenty prawne lub inne, które stanowią dowód tytułu udziału w nieruchomości (art. 1 lit. b PranBPienK90). Przepadkowi podlegać powinny także narzędzia, czyli mienie wykorzystane lub przeznaczone do wykorzystania w jakikolwiek sposób, w całości lub w części, do popełnienia czynu zabronionego. Konfiskatą na gruncie PranBPienK90 ma być kara lub środek nakazany przez sąd, skutkujący ostatecznie pozbawieniem mienia w wyniku postępowania dotyczącego popełnionego przestępstwa (art. 1 lit. d PranBPienK90). Z uwagi na fakt, że współcześnie transfer rzeczy, gotówki i innych wartości materialnych oraz ich lokowanie i dokonywanie operacji finansowo-gospodarczych w różnych państwach są ułatwione, na każdego z sygnatariuszy PranBPienK90 nałożono obowiązek podjęcia na wniosek państwa strony środków tymczasowych. Zalicza się do nich zamrażanie lub zajęcie mienia w celu zapobieżenia wszelkim transakcjom, transferom lub rozporządzaniu mieniem, które następnie może stać się przedmiotem wniosku o konfiskatę lub które może być wykorzystywane do wydania wniosku. Orzeczenie o wydaniu konfiskaty odbywa się w ramach procedury karnej. Skutkuje to niemożliwością zastosowania tego środka w postępowaniu administracyjnym lub innego rodzaju postępowaniach. Na gruncie PranBPienK90 nie można zastosować kary pozbawienia wolności za długi lub jakiegokolwiek środka ograniczenia wolności w celu zabezpieczenia wykonania konfiskaty. Uregulowania PranBPienK90 ograniczają możliwość stosowania konfiskaty do wysokości sumy pieniężnej

⁴⁵ E. Zatyka, w: E. Gaziuk-Makaruk (red.), *Przepadek przedmiotów*, s. 60.